

ANNA MŁYNARCZUK-SOKOŁOWSKA

WYDZIAŁ PEDAGOGIKI I PSYCHOLOGII

UNIwersytet w Białymstoku

EMAIL: ANNAMLYNARCZUK@O2.PL

CAŁOŻYCIOWA EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA JAKO WYZWANIE DLA SPOŁECZEŃSTW KULTUROWO ZRÓŻNICOWANYCH¹

Zróżnicowanie kulturowe współczesnych społeczeństw, któremu kształt obecnie nadają przemiany polityczne, społeczno-kulturowe, migracje i tym samym różne formy współpracy międzynarodowej, może okazać się wielkim potencjałem, a także stać się źródłem otwartych i ukrytych konfliktów. To w dużej mierze od edukacji zależy, jak będą wyglądać relacje międzyludzkie w środowiskach kulturowo zróżnicowanych. W kontekście powyższego coraz większego znaczenia nabiera realizacja edukacji międzykulturowej przez całe życie, rozumianej jako proces nabywania kompetencji międzykulturowej, który umożliwia przygotowanie ogółu społeczeństwa do dialogu z ludźmi różniącymi się od siebie w zakresie narodowym, etnicznym, religijnym. W ostatnich dziesięcioleciach obserwujemy intensyfikację przeobrażeń „krajobrazu kulturowego” Polski oraz wzrastanie mobilności członków polskiego społeczeństwa. Wobec tego, edukacja na rzecz nawiązywania pozytywnych relacji z Obcym/Innym bliskim, a w szczególności dalekim jest coraz bardziej znaczącym wyzwaniem stojącym przed naszym krajem.

Celem niniejszego tekstu jest ukazanie istoty edukacji międzykulturowej w ujęciu całościowym oraz potrzeby jej realizacji przez współczesne społeczeństwa (z uwzględnieniem sytuacji Polski).

Przejawy zróżnicowania kulturowego w edukacji nie są zjawiskiem charakterystycznym tylko dla naszych czasów. Tadeusz Lewowicki [2009: 18] zauważa, że znane są one od wieków i istniały już w czasach starożytnych. Na przestrzeni lat podejmowano zarówno działania polegające na podtrzymywaniu własnej oświaty i kultury przez społeczności żyjące w obrębie wspólnych państw, jak i próby czerpania z dorobku innych kultur i włączania elementów tych kultur do kultury

¹ Niniejsza publikacja została opracowana w ramach promotorskiego projektu badawczego „Międzykulturowa edukacja nieformalna w Polsce na przykładzie działalności organizacji pozarządowych”, który został sfinansowany przez Narodowe Centrum Nauki (nr umowy 4193/B/H03/2011/40).

własnej społeczności. Znaczące dla kształtowania się współczesnych koncepcji edukacji na świecie, jest wdrożenie modelu wielokulturowej oświaty w XX wieku przez zróżnicowane kulturowo społeczeństwa (USA, Europa Zachodnia). Edukacja wielokulturowa wyszła naprzeciw takim potrzebom i problemom, jak: równe traktowanie, kultywowanie własnej tożsamości, języka i kultury, dialog międzykulturowy, a także dyskryminacja, marginalizacja, wykluczenie społeczne i kulturowe. Opierała się głównie na paradygmacie wielokulturowości i zarazem edukacji wielokulturowej, który uznawał i promował różnorodność w społeczeństwach pluralistycznych oraz jednocześnie włączał grupy mniejszościowe w nurt kultury dominującej. Najpierw do zaproponowanego przez asymilacjonalistów „tygla narodów”, a następnie do społeczeństwa odzwierciadlającego różnorodność grup, za czym opowiadali się integracjoniści [Ambrosewicz-Jacobs 2004: 71-74].

Z biegiem czasu edukacja wielokulturowa traktowana jako model oparty na dążeniu do objęcia kontrolą przez państwo kulturowej dynamiki społeczeństwa i dostosowywania systemu oświaty do potrzeb różnych grup kulturowych spotkała się z krytyką wielu środowisk. Zarzucano jej nadmierne koncentrowanie się na sprawach zachowania kulturowej tożsamości, pomijanie problemów związanych z wzajemnymi stosunkami pomiędzy grupami mniejszościowymi a środowiskiem dominującym oraz chęć asymilacji mniejszości poprzez wypuklanie i często napiętnowanie różnic, a później ich zacieranie [Grzybowski 2009: 51-59]. Mimo wielu osiągnięć realizacja koncepcji edukacji wielokulturowej w sferze edukacyjnej i zarazem społecznej, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Niekiedy nawet sprzyjała podziałom. W kontekście zaistniałej sytuacji, pojawiła się potrzeba wypracowania modelu edukacji, który zwracałby uwagę na kwestię współistnienia kultur w społeczeństwach kulturowo zróżnicowanych opartych na zasadzie „bycia ze sobą”, a nie „obok siebie”. Modelem umożliwiającym przechodzenie od wielokulturowości do międzykulturowości; od „Re-akcji” na odmiennosc w warunkach wielości kultur do „Inter-akcji” pomiędzy członkami różnych grup kulturowych [por. Korporowicz 1997: 62-72].

Ostatnie dekady XX wieku i początek XXI, na co wskazuje Przemysław Paweł Grzybowski [2009: 59], wiążą się z ewolucją modelu edukacji wielokulturowej i podejmowaniem prób zastąpienia go nowym, opartym na odmiennym systemie wartości i polityce społecznej, modelem edukacji międzykulturowej. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku, wraz z dokonującą się transformacją ustrojową, edukacja międzykulturowa pojawiła się w Polsce, koncentrując się na problematyce funkcjonowania na pograniczach kulturowych. Obecnie ten obszar naukowej refleksji, jak i aktywności edukacyjnej, dynamicznie rozwija się, podążając za pojawiającymi się wyzwaniami (kwestia integracji imigrantów, uchodźców, mowa nienawiści). W procesie kształtowania się koncepcji edukacji międzykul-

turowej w odniesieniu do specyfiki społeczno-kulturowej kraju, możliwe stało się/jest również czerpanie z doświadczeń wielokulturowych społeczeństw.

Jerzy Nikitorowicz zauważa, że „edukacja międzykulturowa jest swoistą odpowiedzią wobec faktu zaistnienia społeczeństw wielokulturowych, ustawicznych migracji, konieczności wymiany informacji, zmian i przeobrażeń w systemie wartości jednostek i grup, rozpadu wzorów, dylematów identyfikacji, nadawania rangi tożsamości kulturowej grupy i ambiwalencji tożsamościowej” [2009: 934]. Zwraca również uwagę na ewolucję w podejściu do edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego pisząc, że: „Edukacja międzykulturowa właśnie przechodzi od zauważonej już wielości do interakcji kultur, czyli od pasywnych działań dostosowawczych do Inter-AKCJI i przygotowuje do współpracy oraz wzajemnego korzystania z dorobku ludzi różnych ras, narodowości, wyznań, kultur” [ibidem: 292]. Jest bardziej demokratyczna i egalitarna, bardziej oddana społeczeństwu. Jest wyzwaniem wartym wysiłku [Ciges, Lopez, cyt. za: Dietz 2009: 194].

Edukacja międzykulturowa wykracza więc poza dostosowanie edukacji „do zjawiska wielokulturowości”. Wielokulturowość traktuje jako „fakt”, a międzykulturowość jako „zadanie i wyzwanie edukacyjne”. Dąży do wychowania „ku wielokulturowości” [Nikitorowicz 1999: 25]. W rozumieniu edukacji międzykulturowej wielokulturowe społeczeństwo to społeczeństwo, w którym różne kultury, grupy narodowe, religijne, językowe istnieją obok siebie. Relacje społeczne niejednokrotnie ograniczają się w nim do systemu wzajemnych reakcji dalekich od konstruktywnych interakcji, co jest wynikiem funkcjonowania negatywnych, niezweryfikowanych stereotypów i uprzedzeń. Odmienność postrzegana jest często w negatywnych kategoriach (wręcz jako zagrożenie) i stanowi czynnik usprawiedliwiający dyskryminację [*Uczenie się...* 2002: 98]. Natomiast w społeczeństwie międzykulturowym kategorią regulującą stosunki społeczne i zarazem komunikację międzykulturową jest interakcja. Towarzyszy jej wymiana wartości, wzajemne poszanowanie oraz zrozumienie poszczególnych stylów życia. Społeczeństwo międzykulturowe ma szansę zaistnieć dzięki kształtowanej w toku szeroko rozumianej edukacji kompetencji międzykulturowej jego członków, obejmującej wiedzę, umiejętności i postawy, umożliwiające nawiązywanie pozytywnych relacji z Obcymi/Innymi.

Edukacja międzykulturowa odwołuje się do pojęcia kultury i wskazuje na istnienie równoprawnych kultur. Kultury te podlegają transformacjom w wyniku procesu transmisji wartości i wzorów, a każda forma poznania Obcych/Innych z perspektywy własnego osadzenia kulturowego jest elementem rozwoju [Nikitorowicz 2006: 290]. Edukacja międzykulturowa traktuje wszystkie kultury jako równorzędne. W koncepcji edukacji międzykulturowej podstawową kategorią jest „nieredukowalna różnica” (w ogóle między różnymi grupami ludzi – od-

miennych płci, narodowości, kultur), [Lewowicki 2000: 30]. W rozumieniu edukacji międzykulturowej każda cecha społeczno-kulturowa może stanowić kryterium postrzegania siebie i innych w kategoriach różnic, odmienności i zarazem czynnik Obcości/Inności. Stąd też działania edukacyjne powinny uwzględniać różnice kulturowe i międzyludzkie. Edukacja międzykulturowa różnicę traktuje nie jako wartość samą w sobie, lecz cechę konstytutywną istoty ludzkiej oraz czynnik wzajemnego rozwoju. W edukacji międzykulturowej nie chodzi o zacieranie różnic, ale o świadomość ich istnienia, istoty, a także poznawanie, akceptowanie, przyjmowanie cech innej kultury [ibidem: 31].

Edukacja międzykulturowa postrzegana jest w kategoriach edukacji „spotkania kultur” lub „edukacji konfliktu” [ibidem]. Wiąże się to zarówno z dialogiem w warunkach spotkania kultur, jak i poszukiwaniem prób twórczego rozwiązywania konfliktów. Idea edukacji międzykulturowej oparta jest na paradygmacie „współistnienia”, który zakłada „możliwość własnego rozwoju w wyniku dokonujących się procesów wewnętrznych, dialogu, porozumienia, negocjacji, kooperacji. Przywraca on wiarę w człowieka, jego moc wewnętrzną i jego wrażliwość na potrzeby Innego. Bycie „między” nakłada na jednostkę przyjęcie normatywnych funkcji kultury, oparcie się na własnych możliwościach twórczych, wykorzystanie własnego umysłu i serca, ich mocy twórczej” [Nikitorowicz 2006: 31]. Paradygmat współistnienia stanowi podstawę koncepcji edukacji międzykulturowej i wyznacza zarazem jej główny cel i zadanie, które odnoszą się do przygotowywania ogółu społeczeństwa do życia w postnowoczesnym świecie, którego immanentną cechą jest zróżnicowanie [Lewowicki 2000: 31].

Ważnym zadaniem edukacji międzykulturowej jest rozwijanie wielopłaszczyznowej tożsamości jednostki oraz stymulowanie procesu samopoznania. Jest to realizowanie fundamentalnego postulatu, głoszącego, że początkiem wszelkiego ludzkiego, świadomego działania jest wiedza o tym, kim jestem. Samoświadomość człowieka, jego poczucie własnej godności i tożsamości stanowią kryterium gotowości (chęci) do porozumienia [por. Olbrycht 2006: 117]. Edukacja międzykulturowa motywuje do „wychodzenia na pogranicza kulturowe, wzbudzanie potrzeb poznawczych i emocjonalnych, takich jak: zdziwienie, odkrywanie, dialog, negocjacja, wymiana wartości, tolerancja” [Nikitorowicz 2005: 126]. Umożliwia bycie w relacji z samym sobą, własną kulturą oraz Innymi, zakłada zaciekanie odmiennością. Spotkanie i dialog z Innym traktuje jako szansę na poznanie drugiego człowieka oraz samopoznanie [Różańska 2011: 128]. Ułatwia przechodzenie od postrzegania innych ludzi w kategoriach zagrażających Obcych do postrzegania ich w aspekcie inspirujących Innych [Markowska 1990: 109]. Środowisko kulturowe czyni znaczącym czynnikiem, który różnicuje efek-

tywność działań wychowawczych. Stąd też dąży do przygotowania człowieka do życia w warunkach zróżnicowania kulturowego [Sobecki 2011: 7-8].

Za narzędzie umożliwiające odpowiedź na wyzwania współczesnego świata, kształtowanego przez dynamiczne przemiany w nauce, technologii, gospodarce, a w konsekwencji w całym społeczeństwie oraz służące wielowymiarowemu rozwojowi współczesnych społeczeństw obecnie uznaje się edukację całozyciową [Malatkiewicz 2003: 17-37]. W kontekście powyższego coraz częściej akcentuje się również rolę całozyciowej edukacji międzykulturowej w procesie budowania porozumienia międzykulturowego (od poziomu lokalnego do globalnego). Edukacja międzykulturowa może przebiegać zarówno spontanicznie, bez ujęcia w formalne ramy programów (w rodzinie lub społeczności lokalnej), jak i również planowo i programowo, mając powiązania z polityką społeczną państwa (np. w szkole czy środkach masowego przekazu), [Maj 2005: 279]. Jest całozyciowym procesem, wobec tego zasadne jest mówienie o międzykulturowej edukacji formalnej (szkolnej), nieformalnej (nieszkolnej) i pozaformalnej/incydentalnej (spontanicznej), które wzajemnie przenikają się i uzupełniają.

Alina Szczurek-Boruta zwraca uwagę na fakt, iż „edukacja międzykulturowa wykracza poza tradycyjny podział na edukację wstępną i dalsze kształcenie. Właściwy wymiar i sens tak rozumianej edukacji to transkulturowy proces wzajemnego uczenia się, doświadczenie całozyciowe zarówno poznawcze, jak i praktyczne każdego człowieka, jako osoby jak i członka społeczeństwa, pozwalające uczącym się zdobyć narzędzie rozumienia, oddziaływać na środowisko, uczestniczyć i współpracować z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej” [2009: 152]. Całozyciowe podejście do edukacji, zdaniem J. Nikitorowicza, warto uznać za wiodącą strategię edukacyjną, biorąc pod uwagę zmienność, dynamizm oraz nieprzewidywalność społeczeństw wielokulturowych. Edukacja całozyciowa, zakładająca uczenie się przez całe życie, umożliwia kształtowanie i modyfikację postaw ludzkich z następującymi postulatami:

- *być sobą* – uczyć się, aby być sobą (wiedzieć o sobie, mieć poczucie wartości własnej tożsamości, kształtować umiejętności kierowania własnym rozwojem, samorealizację i zarządzaniem tożsamością);
- *doświadczać Innych* – w wyniku interakcji uczyć się żyć razem, nabywać umiejętności harmonijnego współbycia i interakcji, wzbogacania się sobą, swoją różnorodnością (zauważać innych, poznawać, współpracować, starać się zrozumieć i porozumiewać);
- *wiedzieć o sobie i Innych* – uczyć się, aby wiedzieć wzajemnie o sobie i umieć opanować negatywne emocje (nabyć zdolność rozumienia kulturowej różnorodności oraz przestrzegać zasad wzajemnych relacji i kontaktu kulturowego);

- *działać wspólnie* – uczyć się, aby działać na rzecz zachowania pokoju i kreowania warunków życia w pokoju (nabyć umiejętność efektywnego działania w warunkach kulturowej niejednorodności), [Nikitorowicz 2012: 72-74].

Niniejsze postulaty przyczyniają się do budowania społeczeństwa międzykulturowego. Przy czym, w ich realizację powinny być zaangażowane wszystkie grupy społeczne. „Nie można, bowiem określać mianem „międzykulturowego” społeczeństwa, które funkcjonowałoby tylko w ramach określonych sektorów, tj. wyłącznie przez grupy mniejszościowe czy większościowe, każdą zamkniętą w sferze własnych dążeń, interesów i problemów” [Grzybowski 2009: 86]. Kontynuując ten wątek warto zauważyć, że istotne jest, aby edukacja międzykulturowa obejmowała również wszystkie grupy wiekowe. Przy czym jej proces powinien być zorientowany przede wszystkim na systemie stosunków panujących wśród dzieci i młodzieży, gdyż to one będą członkami współczesnych społeczeństw [Taylor, cyt. za: ibidem: 76].

Dziś niemal nieustannie spotykamy się z różnymi przejawami wielokulturowości za sprawą globalizacji i tym samym migracji oraz informacji dostępnych w mass mediach [Lewowicki 2012: 17]. We współczesnym świecie brak zrozumienia i poszanowania odmienności – w szczególności w zakresie kulturowym jest czynnikiem dyskryminacji Obcych/Innych i powstawania konfliktów społecznych (w tym wojen). Polska jest krajem o relatywnie niskim stopniu zróżnicowania kulturowego, jednakże od czasu transformacji ustrojowej i wstąpienia do Unii Europejskiej jego struktura przeobraża się. Obecnie krajobraz kulturowy kraju tworzą charakteryzujące się poczuciem zakorzenienia rdzenne mniejszości narodowe, etniczne, religijne, wyznaniowe (Białorusini, Litwini, Żydzi, Romowie, Tatarzy, prawosławni, muzułmanie i inni) oraz przybywający z odległych nieraz zakątków świata imigranci i uchodźcy (Afryka, Indie, Kaukaz i inne). Dzięki demokratycznie zagwarantowanemu prawu do wyrażania tożsamości mniejszościowych różnorodność polskiego społeczeństwa jest coraz bardziej widoczna w przestrzeni publicznej. „Otwarte” spotkania z Obcymi/Innymi stają się naturalnym elementem codziennej egzystencji (dzieci, młodzieży i dorosłych). Poza tym, coraz częściej obywatele Polski funkcjonują w roli Obcego/Innego poza granicami kraju. Ma to miejsce w wielu sytuacjach: podczas wakacyjnych wyjazdów, migracji zarobkowych czy edukacyjnych. Skłaniają one do międzykulturowych interakcji, a nawet niejednokrotnie je wymuszają. Wobec tego wyzwaniem staje się nabywanie kompetencji międzykulturowej, umożliwiającej współegzystowanie nie tylko z Obcym/Innym bliskim, ale również z Obcym/Innym dalekim, posługującym się diametralnie odmiennym „kulturowym oprogramowaniem”. U podstaw kompetencji międzykulturowej leży gotowość do podjęcia interakcji kulturowej

z uwzględnieniem odmienności warunkowanych nietnicznie, które wiążą się z wiekiem, płcią, statusem ekonomicznym, stylem życia, poglądami i wpisują się w każdą rzeczywistość społeczną [Golka 2010: 168]. Potrzebę uwrażliwiania na odmienność, poza obserwacjami życia codziennego (w tym przemian mających miejsce na świecie), potwierdzają również wyniki eksploracji naukowych.

Badania naukowe wskazują, że już trzylatki przejawiają uproszczony i negatywnie zabarwiony obraz ludzi starszych. Z czasem pojawiają się stereotypy i uprzedzenia dotyczące różnych grup społecznych (narodowych, etnicznych, językowych), [Weigl 1999: 31]. Wiek od czterech do siedmiu lat to czas kształtowania się umiejętności dostrzegania innych ras i grup etnicznych, a więc dobry moment do wprowadzania tej tematyki do programów edukacyjnych [Wygotski 1971: 544]. Wyniki badań na temat postaw młodzieży wobec odmienności świadczą o tym, że osoby uczestniczące w zajęciach, których celem jest uwrażliwianie na odmienność przejawiają niższy poziom dystansu społecznego wobec Obcych/Innych niż te, które nie biorą udziału w działaniach o charakterze edukacyjnym [Jasińska-Kania, Staszyńska 2009: 131]. Niepodejmowanie inicjatyw traktujących o równości wszystkich ludzi oraz zakładających kształtowanie pozytywnego stosunku do Obcego/Innego może więc prowadzić do występowania negatywnych postaw wobec odmienności. Badania sondażowe świadczą o wysokim dystansie dorosłych członków polskiego społeczeństwa wobec Romów, Żydów, Niemców [Raporty CBOS 2007, 2001, 1999, 1994]. Wciąż aktualnym wyzwaniem jest animowanie inicjatyw edukacyjnych mających na celu zainteresowanie odmiennością, stworzenie możliwości wykraczania poza negatywne stereotypy i uprzedzenia i zarazem rozwijanie kompetencji międzykulturowej, skierowanych do osób, które ukończyły już edukację formalną. Oferta edukacyjna adresowana do dorosłych może obejmować festiwale, imprezy kulturalne, spotkania dyskusyjne dotyczące wielokulturowości, umożliwiające kontakt międzykulturowy, jak i różnego rodzaju kursy, szkolenia czy projekty edukacyjne. Poza tym, ważną kwestią jest kształcenie nauczycieli i edukatorów do pracy w warunkach różnorodności, które obejmowałoby metodykę pracy z grupą zróżnicowaną kulturowo i umożliwiałoby odpowiedź na następujące pytania: Jak korzystać z potencjału różnorodności w edukacji? Jak projektować programy i zajęcia edukacyjne? Jak mówić o odmiennych kulturach? Jakie metody dydaktyczne stosować na poszczególnych etapach kształcenia? Jak rozwiązywać sytuacje trudne, wynikające z funkcjonowania w warunkach różnicy? Przygotowanie do pracy jedynie w warunkach homogeniczności kulturowej oraz realizacji treści monokulturowych w sytuacji, gdy przestrzeń współczesnych przedszkoli i szkół staje się coraz bardziej heterogeniczna, nie odpowiada wyzwaniom współczesnego świata.

Obecnie w Polsce, poza dziećmi i młodzieżą przynależącą do grupy większościowej i autochtonicznych mniejszości, w placówkach oświatowych coraz częściej pojawiają się wychowankowie cudzoziemcy. W związku z tym, obok różnorodności w zakresie interpersonalnym czy ekonomicznym, w przestrzeni edukacyjnej uwidaczniają się różnice kulturowe. Budzą one całą gamę różnych emocji: od pozytywnych po skrajnie negatywne. W polskim prawie oświatowym znajdują się postulaty dotyczące realizacji treści i inicjatyw z zakresu edukacji międzykulturowej na poszczególnych etapach kształcenia. Brakuje badań naukowych, które w sposób całościowy charakteryzowałyby stan międzykulturowej edukacji formalnej w Polsce. Dostępne opracowania oraz własne doświadczenia wynikające z kilkuletniej współpracy z przedszkolami i szkołami pokazują, że w polskich placówkach oświatowych można znaleźć wzorcowe wręcz przykłady twórczych działań mieszczących się w obszarze edukacji międzykulturowej. Umożliwiają one aktywne zaangażowanie wychowanków, stworzenie przestrzeni doświadczenia analizowanych zagadnień, jak i uczenie się z Obcymi/Innymi i od Obcych/Innych. W ich toku wykorzystywane są ciekawe, aktywizujące metody pracy, oddziałujące na intelekt, emocje i zachowania oraz różne, często bardzo odmienne, style uczenia się. Służą one pogłębianiu przemyśleń ich odbiorców, pracy nad zachowaniami, przewartościowaniu sposobu postrzegania Obcych/Innych. W wielu placówkach, mimo obecności w podstawie programowej zagadnień z zakresu edukacji międzykulturowej, często traktowane są one w sposób marginalny. Sprowadza się je do przekazywania fragmentarycznych informacji na temat innych kultur, zwyczajów czy religii. Za rzadko zwraca się uwagę dzieci i młodzieży na różnice i podobieństwa istniejące pomiędzy ludźmi i kulturami. Często w trakcie podejmowanych inicjatyw odmiennosc jest banalizowana, ukazywana w sposób powierzchowny i stereotypowy [por. Młynarczuk-Sokołowska, Szostak-Król 2012: 134].

Badania własne², jak i obserwacje prowadzone na terenie Polski wskazują, że w procesie edukacji międzykulturowej ważną rolę odgrywają podmioty zajmujące się edukacją nieformalną (organizacje pozarządowe, centra kultury). Realizowane są projekty i programy kierowane do dzieci, młodzieży oraz dorosłych. Obejmują one grupę większościową, członków grup mniejszościowych (narodowych, etnicznych, religijnych) oraz cudzoziemców (imigrantów, uchodźców). Osoby zajmujące się edukacją nieformalną podejmują współpracę ze szkołami, tworząc partnerskie inicjatywy. Zakładane cele podejmowanych działań dotyczą przygotowania do kontaktów z Obcym/Innym bliskim i/bądź dalekim. Omawiane działania przyjmują różne formy. Organizowane są cykliczne projekty edu-

² Realizowane w ramach wyżej wymienionego projektu badawczego.

kacyjne, workcampy, powstają podręczniki metodyczne, internetowe portale edukacyjne. Na płaszczyźnie realizowanych w Polsce inicjatyw wdrażane się innowacyjne rozwiązania metodyczne. Wykraczają one poza model tradycyjnego uczenia się, które koncentruje się na nabywaniu wiedzy, skłaniając się w stronę twórczej aktywności, gdzie ważną rolę odgrywa bezpośrednio doświadczenie i kształtowanie kompetencji międzykulturowej. Coraz bardziej popularne stają się programy międzynarodowe, zakładające międzynarodową współpracę. W wielu środowiskach oferta międzykulturowej edukacji nieformalnej należy do szerokich. Zdarza się, że działania podejmowane przez podmioty zajmujące się edukacją nieformalną stanowią jedyną próbę odpowiedzi na potrzeby wynikające ze zróżnicowania środowiska lokalnego, kraju Europy czy globalnego świata.

Edukacja międzykulturowa w Polsce zaczyna rozszerzać swój zakres merytoryczny, jak i metodyczny. Wciąż brakuje jednak cyklicznych działań (programów i projektów) opierających się na solidnych podstawach merytorycznych, które zakładają kształtowanie pozytywnego stosunku emocjonalnego wobec Obcego/Innego (w różnych zakresach) oraz umiejętności umożliwiających radzenie sobie w interakcjach z Nim; w szczególności inicjatyw adresowanych do najmłodszych dzieci.

Edukacja międzykulturowa zakłada przechodzenie od reakcji na odmienność do interakcji w przestrzeni wielu kultur. Ukazuje ścieżki kształtowania się kompetencji międzykulturowej i tym samym akcentuje potrzebę przygotowania do życia w warunkach różnicy, zgodnie z prawem każdego człowieka „do bycia Innym”. Stanowi rozwiązanie edukacyjne umożliwiające korzystanie z potencjału wielokulturowości zmierzające ku międzykulturowości. Jest czynnikiem rozwoju wielopłaszczyznowej tożsamości jednostki przy uwzględnieniu wartości rdzennych. W Polsce i innych krajach Europy oraz świata podkreśla się potrzebę realizacji edukacji międzykulturowej przez całe życie, co stwarza możliwość objęcia oddziaływaniami edukacyjnymi ogółu społeczeństw. Coraz większego znaczenia nabiera realizacja działań mieszczących się w obszarze edukacji międzykulturowej przez podmioty zajmujące się edukacją formalną i nieformalną. Idea edukacji międzykulturowej postrzegana w kontekście całozyciowym nie jest łatwa do implementacji. Może wydawać się nawet utopijna. Jest jednak pewnym kierunkiem, który wyznacza współczesny świat.

Bibliografia

- Ambrosewicz-Jacobs J. [2004] *Tolerancja. Jak uczyć siebie i innych*, Kraków
- Dietz G. [2009] *Multiculturalism, interculturality and diversity in education. An anthropological approach*, Münster, New York, München, Berlin
- Golka M. [2010] *Imiona wielokulturowości*, Warszawa
- Grzybowski P.P. [2009] *Edukacja europejska – od wielokulturowości do międzykulturowości: koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankońskiego*, Kraków
- Grzybowski P.P. [2010] *Edukacja międzykulturowa – przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy*, Kraków
- Jasińska-Kania A., Staszyńska K.M. [2009] *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*, Białystok
- Korporowicz L. [1997] *Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji*, [w:] M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński (red.), *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa
- Lewowicki T. [2012] *Wstęp*, [w:] W. Kremień, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, S. Sysojewa (red.), *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*, Warszawa
- Lewowicki T. [2009] *Wielokulturowość i edukacja – zagadnienia ogólne, ujęcia porównawcze*, (w:) T. Lewowicki, F. Szloska (red.), *Kształcenie Ustawiczne do wielokulturowości*, Warszawa-Radom
- Lewowicki T. [2000] *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*, [w:] T. Lewowicki (red.), współudział: E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta, *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, Katowice
- Maj B. [2005] *Podstawowe środowiska wychowawcze wobec idei edukacji międzykulturowej*, (w:) A. Szerłaż (red.), *Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*, Kraków
- Malatkiewicz A. [2003] *Koncepcja edukacji ustawicznej w ujęciu Międzynarodowej Encyklopedii Edukacji Dorosłych i Kształcenia Zawodowego*, [w:] Z.P. Kruszewski, J. Pólturzycki, E.A. Wesołowska (red.), *Kształcenie ustawiczne idee i doświadczenia*, Płock
- Markowska D. [1990] *Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” nr 4
- Młynarczuk-Sokołowska A., Szostak-Król K. [2012] *Bajki międzykulturowe – w poszukiwaniu rozwiązań metodycznych w obszarze edukacji międzykulturowej dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*, „Edukacja Międzykulturowa” nr 1
- Nikitorowicz J. [2006] *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa
- Nikitorowicz J. [2009], Hasło: *Edukacja międzykulturowa*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, Warszawa
- Nikitorowicz J. [2005] *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok
- Nikitorowicz J. [2012] *Edukacyjne wyzwania społeczeństwa wielokulturowego w kontekście mitologii kresów wschodnich*, [w:] W. Kremień, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz (red.), *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*, Warszawa

- Nikitorowicz J. [1999] *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokracji i integracji europejskiej*, [w:] J. Nikitorowicz, M. Sobecki (red.), *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, Białystok
- Olbrycht K. [2006] *Edukacja wielokulturowa – w kontekście koncepcji kulturowych wymiarów globalizacji Arjuna Appaduraia*, [w:] T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, E. Ogrodzka-Mazur (red.), *Teorie i modele badań międzykulturowych*, Cieszyn/Warszawa
- Różańska A. [2011] *Poznajemy Innego, pozbywamy się stereotypów i kształtujemy tolerancję*, [w:] T. Lewowicki, J. Suchodolska (red.), *Dzieci w procesie kształtowania postaw kulturowych. Przewodnik po ścieżkach edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej (materiały dla nauczycieli przedszkoli i szkół podstawowych)*, Katowice-Cieszyn-Warszawa
- Sobecki M. [2011] *Pedagogika społeczna a edukacja międzykulturowa. Na drodze ku synergii*, „Pedagogika społeczna” nr 1
- Szczurek-Boruta A. [2009] *Młodzież jako uczestnik kształcenia ustawicznego – aktualne doświadczenia edukacji międzykulturowej na pograniczu polsko-czeskim*, [w:] T. Lewowicki, F. Szloska (red.), *Kształcenia ustawiczne do wielokulturowości*, Warszawa-Radom
- Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy* [2002] T-kit, nr 4, Warszawa (wydanie polskie)
- Weigl B. [1999] *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży. Studium empiryczne*, Warszawa
- Wygotski L.S. [1971] *Wybrane prace psychologiczne*, Warszawa

Dokumenty elektroniczne

- Raporty Centrum Badania Opinii Społecznej opublikowane na stronie www.cbos.pl [11.08.2012]
- Przejawy dystansu społecznego wobec innych narodów i religii (2007)
- Dystans społeczny czy tolerancja i otwartość? Postawy wobec wyznawców prawosławia, protestantyzmu, judaizmu i islamu (2001)
- Stosunek Polaków do innych narodów (2001)
- Stosunek do mniejszości narodowych (1999)
- Stosunek Polaków do przedstawicieli mniejszości narodowych mieszkających w Polsce (1994)

SUMMARY**Lifelong intercultural education:
a challenge for culturally diverse societies**

The main purpose of this paper is to show the nature and principles of lifelong intercultural education as an optimal educational solution for a multicultural environment. The author of this article presents and argues the role of lifelong intercultural education in developing intercultural competence among the members of contemporary multicultural and culturally differentiating societies, including Polish society. The author describes the main task of lifelong intercultural education, which is conducting educational activities that will facilitate the transition from reaction to the otherness (as in multiculturalism) to interaction with the “other” (as in interculturalism).

Keywords:

culturally diverse societies, intercultural competence, interculturalism, lifelong intercultural education, multiculturalism